



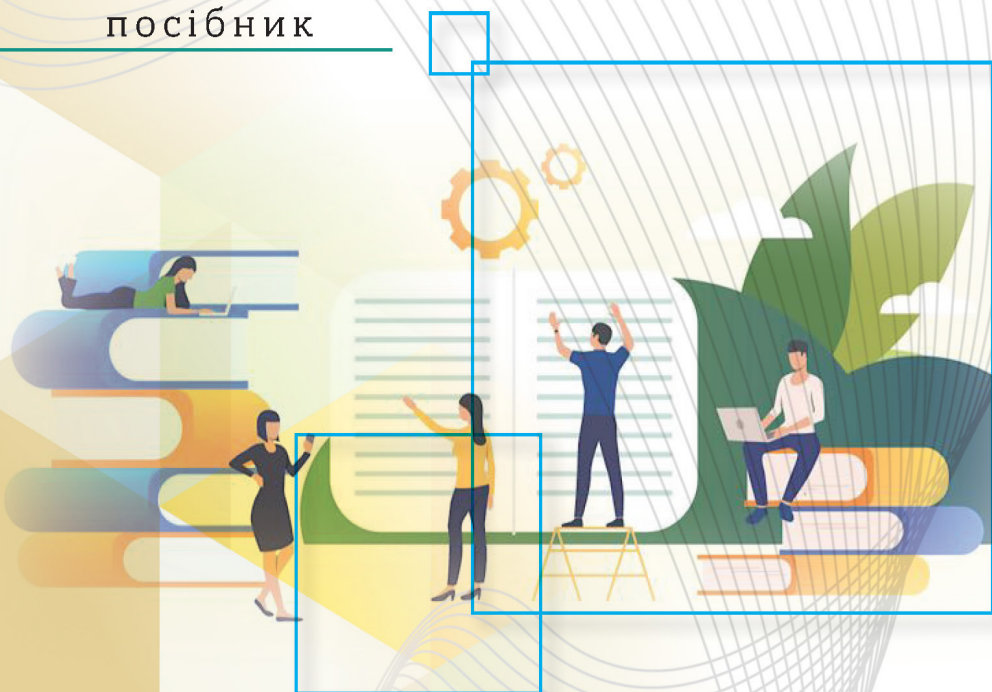
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ



МЕТОДИКА компетентісно орієнтованого навчання ромської мови в школі

Методичний
посібник



Київ-2021

*Рекомендовано вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
(протокол №13 від 30 грудня 2020 року)*

Рецензенти:

Горошкіна О. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України; Кульчицька Е., Голова Закарпатського обласного благодійного Фонду “Благо”, координатора проекту “Romań Earl years NETWORK”;

Мікович Б., учитель ромської мови в освітньому центрі Закарпатського обласного благодійного Фонду “Благо”.

Кондур З. А.

Методика компетентнісно орієнтованого навчання ромської мови в школі : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. – 53 с.

ISBN 978-617-7724-94-9

У методичному посібнику розкрито концептуальні засади компетентнісно орієнтованого навчання ромської мови у школі на основі роботи з культурологічними текстами; представлено методи та прийоми роботи з ними в контексті багатомовного навчання; дібрано культурологічні тексти та розроблено завдання і запитання до них.

Пропонований посібник адресовано вчителям-мовникам, які працюють з дітьми з ромської громади в школі та освітніх ромських центрах мови, методистам, студентам-філологам і майбутнім учителям мови іврит, а також усім, хто цікавиться проблемами навчання ромської мови і культурою ромського народу.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1 «Ми роми»	13
«Ромська родина»	23
Роми і світ природи	28
Ромські свята. Видатні дати.	39
Видатні роми	47
Використані джерела.	52

ВСТУП

*Хто соромиться своєї мови, той соромиться своєї мами.
Ромське прислів'я*

Ромська мова — це мова одного з народів, які проживають на території багатонаціональної України. За своїм мовно-генетичним походженням це ново-індоарійська мова, що належить до індоарійської групи індоєвропейської сім'ї мов. Як мова індоарійської діаспори, яка розповсюджена лише за межами Індійського субконтиненту, у Європі ромська мова використовувалася для спілкування ще із Середньовіччя, а сьогодні є невід'ємною частиною європейського мовного розмаїття. Наразі вона потребує захисту і підтримки. Ромська мова має змогу розвиватися тільки завдяки спеціальним заходам з боку як представників громади, які використовують цю мову, так і з боку держави.

Роми — сильний і талановитий народ, вони не асимілювалися повністю з іншими народами, не розчинилися серед них у важкі часи панування тоталітарних та авторитарних режимів.

Незважаючи на відсутність системної освіти, власних освітніх закладів та офіційних інституцій, некодифікованість мови, вони є частиною українського культурного розмаїття, співтворцями історико-культурної спадщини європейського континенту, громадянами України. Більшість ромів використовують свій відповідний діалект для спілкування всередині групи, а тому її вживання обмежується приватною сферою. У соціальній сфері ромська мова здебільшого функціонує як приватний діалект. Дорослі носії ромської мови завжди дво- або багатомовні й використовують мову(-и) відповідного населення більшості для спілкування в публічних сферах і все частіше в повсякденному житті. Таким чином носіїв ромської можна описати як багатомовних. Домінування у вживанні відповідних мов більшості на противагу ромській відображається в абстрагованому мовному репертуарі носіїв ромської мови.

Підтримка і розвиток ромської мови є запорукою збереження національної самобутності ромів, їх оригінальної культури, забезпечення їх освітніх потреб.

Це завдання корелює з основним законом України: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України».

У 2003 році Україна ратифікувала Європейську Хартію регіональних мов або мов меншин і зобов'язалася сприяти прагненню народів, які

живуть на її території, вивчати рідні мови, відповідно до їх стану і без шкоди для викладання офіційної мови держави. Хартія визначає, що регіональні мови чи мови меншин відрізняються від офіційних мов держави та не є діалектом офіційної мови, їх традиційно використовують громадяни певної території (територіальні мови) чи громадянина території відповідної держави (не територіальні мови), вони не є мовою (нещодавніх) мігрантів.

Ромська мова повністю відповідає основному визначенню європейської мови національної меншини. На основі перелічених критеріїв ромську мову потрібно описувати як відмінну від усіх офіційних мов Європи й таку, яку громадяни всіх держав Європи використовують по всій Європі ще з часів Середньовіччя.

Навчання ромської мови має певні особливості соціального, лінгвістичного і методичного характеру. Ромська мова — це мова, яка не має писемної форми й передавалася виключно усно. У неї не було загальноприйнятого стандарту письма, і як наслідок — обов'язкових норм. Ця лінгвістична ситуація відображає соціально-політичну ситуацію ромів: політично, економічно й культурно маргіналізовані, тавровані за етнічною ознакою, дискриміновані й переслідувані аж до геноциду, роми могли вижити лише в невеликих групах, що призвело до географічної та соціальної неоднорідності, що існує навіть сьогодні. Як наслідок, роми ніколи не мали змоги побудувати великі політично-економічні структури чи стати повноправними учасниками політичної й економічної сфер. Серед інших проблем і такі, як і наявність сегрегаційних шкіл, і неможливість для деяких ромських дітей отримати освіту (традиції, важкий фінансовий стан батьків); відсутність у освітньому плані закладів загальної середньої освіти окремого предмету або факультативного курсу ромської мови.

Для представників ромської спільноти характерна певна самоізоляція, яка з одного боку дає їм можливість зберегти свою самобутню культуру і мову, а з іншого ускладнює процес їх інтеграції в українське і міжнародне суспільство, надання якісної освіти дітям із ромської громади.

Важливим фактором, який стримує розвиток ромської мови, є і те, що вона не має унормованого літературного варіанту; якісних словників, методичної літератури, підручників.

Важливим для розробки методики навчання ромської мови є розуміння її лінгвістичних характеристик, її історії.

Ромська мова — єдина європейська мова індійського походження.

Отже, генетично вона пов'язана з індійськими мовами, але під час міжнаціональних контактів вона набула окремі типологічні риси мов, що належать до так званого балканського мовного союзу. Предки ромів,

покинувши свою індійську прабатьківщину, поступово дісталися до південно-східної Європи, де їхні діалекти почали формуватися в уже відомі на цей час діалекти. Подальший розвиток ромської мови відбувався у формі окремих діалектів, частково ізольованих один від одного. Відповідно до сучасної класифікації балканські роми, розмовляють діалектами балканської групи (під впливом грецької мови); на румунськомовній території утворилися волоські діалекти; в угорському середовищі — центральні (або карпатські) діалекти; в німецькому-північні діалекти. В Україні роми з'явилися у XV-XVII ст. — спочатку в Бессарабії та в Криму. Перша письмова згадка про ромів в Україні датована 1501 роком (в охоронній грамоті, виданій великим литовським князем Олександром ромському ватажкові Василю). Роми, що мешкають в сучасній Україні, розподіляються на декілька підгруп за певними характеристиками, такими як: область проживання, основна мова, якою вони розмовляють, професія їхніх предків та релігія. Ромські субетноси на території України представлені сервами, сервуря або лівобережними ромами (найчисельніша ромська група в Україні), та влахами, влахуря, мова яких належить до української діалектної групи, згідно з лінгвістичною класифікацією, яку запропонував Л. Н. Черенков. Ще однією групою ромів, яка склалася на території України, є кримські роми, мова яких зазнала великого лінгвістичного та етнографічного впливу з боку місцевого тюркомовного населення. Влашська — третя велика мовна група, до якої належать молдовські роми (Одеська та Чернівецька області), частина яких (кишинівці) оселилася у 20-30 роках XX століття у Донецькій, Луганській областях. Також до цієї групи належать келдерари та ловарі, які мешкають маленькими групами скрізь на території України. Четвертою мовною групою є Карпатська, до якої належать словацькі (сервіка рома) та угорські (унгріко рома) роми, які мешкають у Закарпатській області.

Ромська мова недостатньо кодифікована, вона не є літературно унормованою мовою. Ромські діалекти зазнали значного впливу домінуючих мов, і наразі визначення єдиної ромської мови є проблемним питанням.

Унормовання ромської мови, науковий системний опис її граматики, створення двомовних і трьомовних словників — мрія багатьох представників ромської спільноти. За спогадами відомого ромського поета Петра Деметра, ромський громадський діяч і поет Роман Деметр мріяв про появу словника келдерарського діалекту: «Маючи у наявності такий словник, ми зруйнуємо мовні перешкоди і зможемо вийти на Міжнародну арену!». А один із найвідоміших ромських письменників Матео Максимов вважав, що «якби роми були більш освіченими, світ був би переповнений циганськими письменниками!».

На жаль, жодний із створених словників не можна вважати дійсно якісним; граматика ромських діалектів не описана на рівні з граматики інших європейських мов. Не унормована ромська абетка. У письмовій мові використовується як кирилиця, так і латиниця. При цьому тексти одного і того ж діалекту можуть бути записані і кирилицею, і латиницею в залежності домінуючої мови країни, у якій проживають роми.

Роми вели кочовий спосіб життя і мало інтегрувалися в політично домінуючу культуру, вони зберігали свою мову як єдиний спосіб внутрішньо групового спілкування. Колективна форма життя на основі власне ромських цінностей є надзвичайно важливою для них, тому що роми часто ставали жертвами примусової асиміляції, агресії та геноциду. У цілому ромам притаманне потужне прагнення до збереження свого укладу життя, яке вони оберігають від внутрішніх впливів.

Наразі частина ромської молоді переходить на спілкування домінуючою в суспільстві мовою. Ромські діалекти зазнають інтерференції з українською, російською, румунською та іншими мовами, втім поняття рідної мови є для ромів надзвичайно ціннісним, і інші мови, якими послуговуються в країні, є для них передовсім засобами міжнаціонального спілкування.

Ромська мова — це важливе джерело знань про історію ромів, їх сприйняття життя, природи, людини. Як зазначалося, подальший розвиток ромської мови залежить і від державної підтримки, і, що особливо важливо, від бажання самих представників ромської громади продовжувати користуватися своєю мовою і передавати її дітям.

Особливо у цьому контексті важливо налагодження зв'язків освітніх закладів з ромськими родинами, залучення їх до процесу навчання ромських дітей.

Ще однією з проблем у царині навчання ромської мови є відсутність достатньої кількості фахівців, які займаються проблемами ромської мови, вчителів, які володіють ромськими діалектами.

Наразі у переліку освітніх програм МОН є програми ромської мови для початкової і середньої ланки освіти (Мисик І. Г., Єрмошкін С. М., Семенов О. С.). Ромська мова в цих програмах представлена як синтез різних ромських діалектів і говірок ловарського, келдерарського, сервського, урсарського, кримського тощо. Така інтеграція наразі не визнається і не сприймається багатьма представниками цих діалектів. Втім спроби осмислити ромську мову як навчальний предмет, обґрунтувати і розробити зміст і методи її навчання викликають повагу. Деякі підходи до навчання ромської мови, визначені у програмах, були взяті до уваги

у процесі створення цього посібника. На жаль у планах закладів загальної середньої освіти відсутній курс ромської мови.

Ці суперечності між лінгвістичним статусом ромської мови, її недостатнім дидактичним забезпеченням як навчального курсу у закладах загальної середньої освіти і завданнями її збереження і розвитку, надання якісної освіти дітям з ромських сімей в Україні зумовили актуальність створення цього посібника.

Описаний соціолінгвістичний статус ромської мови пояснює, що зміни в ситуації ромської мови приведуть лише до покращення статусу її носіїв — ромів. Хоча очевидно, що ромська мова, найімовірніше, ніколи не досягне збалансованих відносин із домінантними національними мовами Європи, поточний процес емансипації вже впливає на цей статус. Населення більшості сприймає ромську як основний чинник культурної ідентичності, а громадська думка найчастіше наділяє її статусом мови. Саме тому для впровадження ромської мови в шкільні програми (хоча б на рівні факультативних курсів) дуже валивим є створення навчально-методичного супроводу, який би урахував особливості актуалізації ромської мови в навчально-виховному процесі тих закладів загальної середньої освіти, де навчаються здобувачі освіти з ромських громад.

Репрезентований посібник підготовлено відповідно до завдань модернізації українського освітнього простору, які визначені в Законі «Про освіту», у Державному стандарті початкової освіти, Концепції нової української школи і передбачає початок ромської на основі суб'єкт-суб'єктних відносин, у контексті діалогу мов і культур, з урахуванням основних принципів компетентісно орієнтованого мультилінгвального навчання.

Компетентісно орієнтоване спрямування навчання ромської мови, яке є пріоритетним на сучасному етапі розвитку української освіти, має на меті розвиток основних ключових компетентностей на основі комунікативного, особистісно орієнтованого, культурологічного, діяльнісного підходів до навчання, що передбачає формування наскрізних умінь, серед яких визначається критичне та системне мислення, вміння висловлювати власну думку, здатність логічно обґрунтовувати власну позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, проявляти ініціативу, приймати рішення, розв'язувати проблеми, створювати нове, вміння співпрацювати з іншими членами колективу.

Посібник має свої особливості. Він є двомовним (ромська мова, переважно келдерарський діалект, і українська мова), що надає можливість використовувати знання, вміння і навички, набуті у процесі навчання державної мови у межах програм початкової школи. Цей підхід, який було визначено з урахуванням статусу, особливостей актуалізації ромської

мови і пріоритетних завдань навчання української мови як державної. Він базується на принципах етнолінгводидактики, враховує природний полілінгвізм учнів-ромів, їх фонові знання про культуру ромського і українського народів. До основних методів у реалізації мети навчання ромської мови у порівнянні з українською є контрастивний і інтегративний методи, метод переключення мовного коду, метод опори на рідну мову.

Основною проблемою реалізації цієї моделі є недостатня кількість фахівців, які б однаково добре володіли ромською і українською мовами, тому що цей підхід вимагає знання обох мов. У даному випадку ситуація ускладнюється ще й різним лінгвістичним статусом мов. Утім, навіть за цих умов саме ця модель вважається авторкою посібника найбільш прийнятною, тому що дає можливість вивчати ромську мову у культурному контексті в порівнянні з українською мовою, яка вивчається системно з першого класу. Ця модель також дає можливість учням інших національностей познайомитися краще з ромською мовою і культурою.

Для цієї моделі дуже важливо формувати саме вміння переключатися з однієї мови на іншу, використовувати їх і як засоби пізнання світу, і як засоби комунікації. Системне переключення з однієї мови на іншу позитивно впливає на розвиток когнітивних здібностей учнів, робить їх мислення більш гнучким і динамічним.

Модель спрямована і на розвиток компенсаторної компетентності, яка передбачає готовність учнів долати дефіцит знань і мовленнєвих умінь в першій чи другій мові. Компенсаторна компетентність означає здатність учня зрозуміти значення слова, виходячи з контексту у процесі читання, або слухання, у процесі говоріння спростити фразу, надати інформацію, використовуючи знайомі слова, паравербальні засоби.

Головною метою посібника є методичне забезпечення формування початкового рівня комунікативної компетентності, необхідного для мовленнєвої практики ромських учнів рідною мовою, розширення знань україномовних учнів про ромську мову і культуру, що сприятиме активному залученню дітей ромів до шкільного життя, толерантному сприйняттю їх способу життя, традицій.

Цій меті підпорядковані завдання:

- розвиток мотивації та інтересу до вивчення ромської мови та культури ромського народу, української мови і культури;
- виховання шанобливого ставлення до мови і культури свого народу та інших народів України;
- забезпечення когнітивного розвитку учнів засобами рідної і української мов;

-
- розширення словникового запасу та розвиток зв'язного мовлення в усній формі ромської мови у співставленні з українською мовою;
 - розвиток умінь аналізувати, узагальнювати, встановлювати причину і наслідки, класифікувати, інтерпретувати, оцінювати.
 - розвиток умінь співпрацювати у парах і групах, командах під час підготовки спільних проєктів.

Соціокультурна мета посібника передбачає сприяння більш ефективній соціалізації учнів з ромських сімей в шкільному колективі, вміння гідно представляти свою національну культуру в учнівському колективі на основі здобутих знань про свій народ, традиції, історію тощо.

Представлений посібник є продовженням посібника «Навчання ромської мови в початковій школі. 1-2 класи.» (З.А.Кондур) і призначений для дітей 3-4 класів. У ньому розширюється коло тем для спілкування; питання і завдання, які супроводжують тексти, передбачають більш глибоке осмислення їх змісту з урахування вікових особливостей учнів 3-4 класів; удосконалюються орфоепічні уміння й навички; збагачується та розширюється словниковий запас, розвивається продуктивне мовлення.

Матеріали цього посібника можна використовувати і як підґрунтя для факультативного курсу, так і фрагментарно на уроках різних предметів з урахуванням кількості ромських дітей у класі, їх рівня володіння рідною мовою, вмотивованість батьків і самих учнів.

Як працювати із матеріалами посібника? Основним принципом організації навчання за цими дидактичними матеріалами є принцип тексточентризму. Текст є основною одиницею навчання, на підґрунті роботи з ним відбувається формування комунікативної компетентності учнів. Текст репрезентовано як факт культури (За Є.Пасовим), який дає можливість учневі у процесі його розуміння і осмислення, інтерпретації розвивати комунікативні уміння (засвоєння лексики, граматичних конструкцій у процесі сприйняття, розуміння осмислення тексту; побудова власних висловлювань на основі ситуацій, які актуалізує текст тощо). Тексти в посібнику належать до різних жанрів, як фольклорних, так і літературних. Вони висвітлюють різні сфери і аспекти життя учнів: стосунки у родині, громаді, шкільне життя і стосунки у шкільному колективі, ромські народні традиції, світ природи тощо.

Вони розподілені на основі культурних концептів, як універсальних, так і власне ромських. Цей підхід визначає тематику обраних текстів, які формують зміст розділів посібника.

У кожному розділі розміщено тексти і завдання до них, які спрямовані на сприйняття, розуміння і осмислення інформації тексту. Саме текст є підґрунтям, на якому учні вправляються у правильній вимові звуків, за-

своюють лексику, граматичні конструкції, розвивають мовленнєві уміння. Деякі тексти супроводжуються перекладом українською мовою, що дає можливість використовувати метод переключення коду, метод паралельного перекладу, метод співставлення.

Деякі тексти не мають перекладу. Робота із цими текстами передбачає використання методу повного занурення, методу лінгвістичної знахідки. Кожний текст супроводжується ромсько-українським словничком, який дає можливість організувати роботу з використанням методу порівняння.

Учень у процесі навчання має не тільки розуміти текст, а й оперувати його інформацією (аналізувати, порівнювати, доводити власну думку, оцінювати, застосовувати у нових ситуаціях, створювати нове). Саме тому завдання, до текстів посібника мають різні рівні когнітивної складності з урахуванням таксономії Бенджаміна Блума. Таксономія репрезентує шість категорій когнітивних цілей низького та високого рівня в їх ієрархічній послідовності: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання.

Знання — перша базова категорія цілей навчання, тому що запам'ятовування інформації є важливим підґрунтям для більш складних когнітивних процесів. Всі цілі, які стосуються цього рівня, формуються в термінах механічного відтворення вивченого матеріалу

Розуміння базується на трансляції інформації (від конкретного до абстрактного); її інтерпретації та перенесенні. Щоб продемонструвати рівень розуміння, учні повинні викласти навчальний матеріал своїми словами.

Рівень застосування передбачає, що учень може застосовувати знання в ситуації, що є відмінною від тієї, у якій він отримував це знання.

Аналіз націлений на виявлення визначення зв'язків між частинами навчальної інформації і принципів її організації. На рівні аналізу учні в змозі розділити вивчений матеріал на окремі складові, зіставити їх, визначити їх взаємозв'язок.

Категорія *синтезу* означає вміння поєднувати елементи знання так з метою створення нового цілого.

Оцінювання передбачає вміння оцінювати певний навчальний матеріал відповідно чітко визначених критеріїв. на рівні оцінки. Учні демонструють своє ставлення до одержаної інформації, роблять змістовні оціночні судження щодо неї.

Важливою проблемою у навчанні ромських дітей у початковій школі залишається ефективна комунікація учителя з учнями і інтеграція дітей з ромських сімей у класний колектив. Гострою залишається проблема наявності в Україні професійних педагогів ромів, або педагогів неромського походження зі знанням ромської мови. Саме тому вчителі, які

працюють в класах, де є учні із ромської спільноти повинні бути особливо уважними до дотримання певних психологічних-педагогічних умов оцінювання їх діяльності. Це передусім запровадження формувального оцінювання, яке визначено як пріоритетне в сучасній освітній практиці і яке передбачає:

- ❖ *Створення умов для партнерських стосунків між учителем і учнем, що стимулюють зростання досягнень, спрямованість на розвиток і підтримку учнів.*
- ❖ *Відмова від конкуренції серед учнів, від складання рейтингів, нагород за правильно виконані завдання; пріоритет вербального заохочення.*
- ❖ *Переключення ситуації конкуренції на ігрові види діяльності або проектну роботу, що дає можливість відмовитися від різкої критики помилок, яка викликає негативні емоції.*
- ❖ *Однакові вимоги й однакове ставлення до всіх учнів.*
- ❖ *Відмова від негативних коментарів, розгляду оцінки як інструменту тиску на учня. Оцінювання навчальних результатів учня, а не його особистості.*
- ❖ *Акцент на позитивних результатах навчальної діяльності учня.*
- ❖ *Аналіз діяльності учня лише у порівнянні з його власними попередніми досягненнями. Неприпустимість будь-які протиставлення учнів один одному.*
- ❖ *Надання можливості учням удосконалити свою роботу.*
- ❖ *Створення мовного портфоліо учня.*

[О.Фідкевич, Н. Бакуліна]

Теоретичним підґрунтям створення посібника були вихідні положення наукових досліджень українських вчених у царині компетентісно орієнтованого навчання: Т. Байбари, Н. Бібік, Н.Богданець-Білоskalенко, С. Бондар, Н. Бондаренко, О. Локшиної, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, О.Хорошковської, А.Цимбалару, Р.Шияна, та ін.; Л. Варзацької, М. Вашуленко, Ф.Бацевича, О. Бистрової, І. О. Горошкіної, Н. Голуб, С. Карамана, В. Мельничайко, М. Пентилюк О. Савченко, в яких проаналізована сутність комунікативної компетентності як інтегровано-їздатності компетентно використовувати мовув різних комунікативних ситуаціях відповідно до мети і умов спілкування.

У роботах цих науковців розкривається сутність компетентісного підходу до навчання, яка полягає в опануванні учнем комплексом важливих особистісно значущих способів діяльності, які є соціально затребуваними і дозволяють учням ефективно діяти у життєвих типових ситуаціях,

висвітлюються методичні аспекти реалізації компетентнісного підходу до навчання.

Орієнтирами слугували також положення наукових праць з методики навчання рідної та другої мови, з проблем білінгвізму: М.Баришнікова, Л.Курач, Л.Малих, О.Петрук, Н. Яновицької, О.Фідкевич, О.Хорошківської й інш.

Матеріали посібника будуть корисними у процесі навчання ромської і української мови в закладах загальної середньої освіти, у недільних школах при громадських національно-культурних Центрах, у процесі самостійного вивчення ромської мови, знайомства з ромською культурою.

1. МИ — РОМИ

У цьому розділі представлено тексти, у яких відображено сприйняття ромами своєї історії, народу, способу життя, свого місця в світі, своїх законів спілкування.

Від самого народження роми підпорядковуються законам і звичаям, що формувалися протягом століть. Відтоді, як суворість багатьох традиційних законів з часом послабшала, їхні сліди й досі можна віднайти в житті певних ромських громад.

Ці закони відрізняються за ступенем суворості від громади до громади та від країни до країни. Життя ромів, які щоразу переміщувалися з місця на місце, їхні поневіряння впливали на елементи ромської культури. Саме за цих причин наявність та суворість законів і традицій були для ромів необхідною умовою для виживання та збереження власної самобутності.

Обізнаність про спосіб життя ромів, моделі їхнього спілкування сприятиме подоланню упереджень щодо традицій і законів ромських громад.

Перспективний тематичний проект «Роми серед народів України» — підготовка презентації про походження ромів, ромські закони, ромські традиції на основі цих текстів і іншої інформації, отриманої із розповідей родичів, матеріалів Інтернету. Тематичні презентації можуть бути підготовлені або ромською, або українською мовою, виходячи із національного складу класу, групи, рівня їх комунікативної компетентності в цих мовах, мети, яку визначають учні разом із вчителем.

Мета проекту: формувати ставлення до етнокультурного розмаїття як до цінності, сприяти згуртованості учнів на основі зацікавленості і поваги до різних національностей мов і культур.

Робота з текстами

Словник до тексту

manusha	люди
dzhivenas	жили
phuv	земля
kethanes	разом

1. *Послухайте текст. Чи зрозуміли ви, про що в ньому розповідається? Які слова були для вас новими?*

ROMANO THAN

Романо тхан. Ада исіс наифедіршо и барвали пхув.

Пре лате дживенас пативале и гожа мануша. А крали и ленгире девела со дживенас пашил ленде нашукир дікхенас пре ленде. Ек моло скеденепе ене кетхане и гине марибнаса пре Романо тхан.

Отлене ромендер кхера, барваліпен, пхув и протрадене лен дурал.

Сір ене скерде манушенца, каи рома ліджан пес ленца.

Ракирна, конестер ром чорела лове, одолестер слелапе безе лескире гаратуня джиипнастер.

- ❖ *Чому злі царі-королі напали на Ромію?*
- ❖ *Як роми помстилися царям-королям за знищення їх країни?*
- ❖ *Чи маємо ми мститися людям за їхнє зло?*
- ❖ *Підберіть однокорінні слова до слова Ромія.*

ROMIYA

2. *Прочитайте текст українською мовою. Порівняйте переклад з текстом про країну Ромію ромською мовою. Чи правильно ви зрозуміли зміст тексту ромською мовою?*

Ромія — була найкраща і найбагатша земля. На ній жили талановиті, чесні і красиві люди. А царі-королі і їх боги, що жили навколо, сильно заздрили їм. Ось якось зібралися вони разом і напали на країну Ромію. Відібрали хитрістю і обманом у ромів будинки, цінності, землю і прогнали далеко-далеко. І ось як повели себе з ромами царі та королі, тепер роми поводяться так з ними. Кажуть, з того, у кого ром вкраде гроші, списується гріх з минулого життя.

- ❖ *Попрацюйте в парах і групах. Складіть питання до тексту ромською і українською мовами?*
- ❖ *Розкажіть про країну Ромію на основі цих текстів. (українською і ромською)*

- ❖ Роздивіться репродукцію малюнка Джеймса Коулмана, який створював казковий фон багатьох мультфільмів Уолта Диснея «Русалонька», «Красуня і Чудовисько». Якби вам запропонували намалювати для мультфільма про ромів, країну Ромію, розкажіть, щоб ви намалювати? Відтворіть свій задум і намалюйте країну Ромію такою, якою ви її уявляєте.



3. Прочитайте ромські прислів'я. Як ви розумієте їх зміст? Які риси ромського народу в них проявляються?

Amenca gratsa, atunche amenca so o Del.

З нами коні — з нами Бог.

O Rom si zhundo de kana ov gabal thaj khelel.

Доки ром живий, доти він співає й танцює.

Kon ladžal peskiri čhibatar, ladžal peskiri dajatar.

Хто соромиться своєї мови, то соромиться своєї мами.

Словник до тексту

Char — трава	Гили — пісня
Barilem — виріс	Дрома — дороги
Bisterdem — забув	Бєрша — роки

4. Прочитайте. Чи відповідає назва тексту його змісту?

ЛЕГЕНДА ПРО РОМІВ

У всіх ромів раніше були крила і годувалися ми не працею і не крадіжкою: літали, як всі птахи. Восени, коли на дворі ставало холодно, ми, як водиться, підіймалися і разом з іншими птахами пускалися в шлях, до далекої Африки. Набридне, бувало, нам на одному місці — ми перелітаємо в інше, набридне і там — знову летимо далі. Так і жили.

Тільки не думайте, що це було золоте життя. Птаху, який в клітці сидить, краще хоча б тому, що його господар піклується про нього, щодня насилає свіжих зерен. А вільний птах сам повинен здобувати собі корм. Зате він вільний.

Змучені голодом і спрагою, ми вже багато днів летіли над величезним степом. І ось, одного разу увечері, або, вірніше, у сутінках — це не зовсім стемніло — побачили ми, що під нами проносяться родючі ниви. Тут наш, тобто пташиний, вайда, подав крилом знак, ми спустилися і почали клювати важкі зерна пшениці. Їли ми, їли та так наїлися, що того вечора вже не змогли продовжувати свій шлях. Прямо тут і заночували, а вранці знову стали клювати зерно, тому що за ніч знову зголодніли. І знову не змогли ми піднятися на своїх крилах. Вже наступив полудень, потім і вечір, а ми все ні з місця.

Час ішов, а ми товстіли та жиріли. Тепер уже при всьому бажанні ми не змогли б злетіти. Але вже тепер і бажання летіти у нас не було. Звикли ми до ситого життя, нам навіть приємно було, що не потрібно поневірятися по всьому світу, що людина, тобто птах, все, що потрібно їй, знаходить тут же, на місці. Швидко ми не тільки літали, навіть скакати розучилися, ходили повільно, перевалюючись. Але прийшла осінь і спорожніли пишні поля, вони більше вже не годували нас, а ті зерна, що залишалися на землі, швидко допомогли нам підібрати щури та польові миші.

Що нам залишалося робити? Стали запасати собі їжу, як польові звірі. Вирили нірки, утепили їх, нанесли туди корму, що у нас ще залишився, і зверху прикрили нірки. Потім з гілля і соломи стали робити собі шатри, щоб сховатися на зиму.

Трудилися ми так і ноги наші стали міцними і товстими, крила ослабли і ось вони перетворилися на руки. Прощай, вільне життя, прощайте, подорожі у дальні краї.

Але ми знаємо — настане день, коли ми знову станемо вільними птахами, ось тому й живемо ми життям відчайдушним, безтурботним! Гей, гарне життя кочове, ох, яке гарне, чудове! Якщо ми розкинули своє шатро у долині — нас тягне в гори, а коли ми забралися на саму вершину, нам хочеться знову вниз. Тільки немає у нас тепер крил.....

- ❖ *Про що розповідається у легенді?*
- ❖ *Чому у ромів крила перетворилися на руки?*
- ❖ *Чи вважаєте ви вибір ромів правильним? Обґрунтуйте свою відповідь.*

❖ *Попрацюйте в групах. Підготуйте виразне читання легенди в особах.*

❖ *Який фрагмент легенди ви б хотіли намалювати? Що саме ви б зобразили на цьому малюнку?*

5. Роздивіться репродукції картин художника Х. Платонова і В. Маковського.

❖ *Хто на них зображений? Чи сучасні це художники?*

❖ *Опишіть одяг і прикраси цих дівчат?*

❖ *Які елементи одягу і прикраси є схожими, а які відмінними?*

❖ *Як вони називаються ромською і українською мовами.*

❖ *Складіть свій словничок.*



Х. Платонов. Ромка з бубном



В.Маковський. Українська дівчина. 1879

6. Роздивись малюнок. Знайди у переліку назви прикрас. Покажи їх на малюнку.



ЛЕКСИКА КЕЛДЕРАРСКОГО ДІАЛЕКТУ

Гурявимос- прикраси	Межедїя [мн. меже- дїйи] дрібна золота монета (прикраса на жіночому головному хустці)	Плєтерія (мн.) Стрічки, вплітають- ся в коси разом з срібними монетами.
Амболдинари [мн. ам- болдинаря], болдинари [мн. болдинаря] заплетена пасмо волосся, завиток волосся на скроні.	Чюнрра [мн. чюнррі] коса.	Широ [мн. шируря]; широ ле галбєнца; низка з золотими монетами
Кончо [мн. кончюря] пучок волосся	Слаг [мн. слагá] Сережка	Теляри [мн. теляря] срібні монети

Галбено золота монета (як прикраса).	Дунга [мн. дунжи] ребро, грань (наприклад у монети).	Керчело [мн. керчелура] вушко (медалі, монет та, намисто).
Фуста — спідниця	Ле сандалі — сандалі	О гад — сорочка
О палтоно — кожух	О куштік — пояс	І бомбіца — безрукавка
І стагі — капелюх	Ле мержяле — намиста	О тулпано — хустка

❖ Чи побачили ви для себе нові слова?

❖ Які слова звучать на вашому діалекті по іншому?

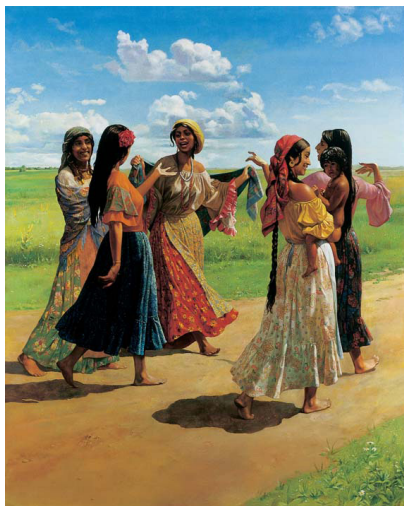
7. Послухайте текст. Придумайте назву тексту.

Келдерарській жіночий костюм складається з неодмінних спідниці і блузи. Блузка, зазвичай, з глибоким вирізом або запахом, без коміра; рукава можуть бути різноманітних фасонів.

Спідниця, в залежності від келдерарської моди, може бути довжиною «в підлогу», до щиколотки або до середини ікри. У будь-якому випадку, за її низом традиційно проходить широка, в чверть або третину довжини спідниці, оборка. Тканини традиційно беруться яскравих, насичених кольорів. У дорослої жінки костюм доповнюється дуже широким і довгим фартухом і хусткою, що прикриває голову.

Для національного чоловічого келдерарського костюма характерні капелюх, жилет або піджак з великими срібними гудзиками, чоботи, сорочка і штани кроїв, прийнятих в Румунії в містах у XIX столітті. Чоловічий костюм зараз вже не носить.

Оригінальне намисто є прикрасою, характерною для заміжніх жінок. Ромки інших етногруп надягають монисто, як правило, для підкреслення особливого руху плечима в танці. Котлярський чоловічий костюм був не менш виразним, ніж жіночий. Він був дуже гарний і пронизаний почуттям міри. Основний вплив на нього мав угорський національний



костюм. Як і в угорців, у келдерарів куртки, жилетки, штани були прикрашені вишивками, аплікаціями. Високі чоботи зі шкіри з візерунками також були даниною угорській моді.

Шкіряними були й широкі пояси і головні убори. Однак, все це в комплексі було вже саме ромським, завдяки особливостям деталей. Додатковими аксесуарами чоловічого костюма були хустка, посох і трубка. Хустку чіпляли до піджака у вигляді дуги, яка звисала складками зі стегна.

Текст підготовлено Земфірою Кондур

- ❖ З яких елементів складається жіночий келдерарський костюм?
- ❖ Роздивіться репродукцію картини Миколи Бессонова «По дорозі до міста». Чи відповідає опис жіночого костюму у тексті одягу на картині?
- ❖ Що характерно для чоловічого келдерарського костюму?
- ❖ Подобається вам національний одяг келдерарів?
- ❖ Чи є у вашій сім'ї ромський національний костюм? Опишіть його.
- ❖ Роздивіться на світликах національний одяг українців, поляків, угорців, румун. Що спільного у вбранні цих народів? Що спільного із ромським національним одягом?



8. Прочитайте. Чим зацікавила вас ця інформація?

ROMANIPE

Роми часто кажуть: «Поважай свій ромський закон, як своїх батьків. Pakya o Romanipe, sar peskere dades tha daj.»

Romanipe — умовно прийнято переводити це слово як «ромський дух» або

«ромська культура», «ромський закон», але значення цього слова дещо ширше. Романіпе — це ромський дух, ромська сутність, ромський закон, готовність і прагнення слідувати ромському закону, усвідомленість приналежності до ромського суспільства, набір ромських якостей характеру тощо.

❖ *Що таке романіпе?*

❖ *Чи важливе воно для ромів?*

❖ *Чи у кожного народу є свої закони?*

9. Послухайте текст. Чому він так називається?

ROMANO CRIS / РОМСЬКИЙ СУД

Рішення ромського суду дуже важливі для всієї ромської громади.

Такий суд — одна з небагатьох традицій, існуючих ще з «індійського» періоду ромської історії. Ромський суд виник не з бажання ромів залишатися безкарними. На наш погляд, мотиви у їх ватажків були складніші. Роми наполягали на власному судочинстві в першу чергу тому, що були впевнені: чужаки, які не знають їх звичаїв, ніколи не зможуть розсудити їх по справедливості.

Кріс або синдо — це назви ромського суду. В нього входили в основному роми похилого віку; один з них вів суд. По суті це було зібрання, де розбирали конфлікт і виносили рішення, яке виконувалося беззаперечно. Усі витрати на проведення зборів несла сторона, яка вимагала розбору справи. У конфліктній ситуації ром зазвичай ставав насамперед на сторону своєї сім'ї, потім свого роду і, нарешті, своєї громаді.

У місцях проживання ромів і сьогодні такий суд є єдиною формою вирішення будь-якого питання.

Текст підготовлено Земфірою Кондур

❖ *Що ви дізналися про ромський суд?*

❖ *Чому роми створили власний суд*

❖ *Як виконуються рішення ромського суду?*

10. Прочитайте казку. Чому вона так називається?

ЧАРІВНІ ЯБЛУКА

Одна табірна ромка позичила якось у чаклуна великі гроші. Прийшов термін віддавати, а розплатуватися нічим. Що робити, якщо слово тримати треба. Але ще гірше злочин, якщо до терміну не приїдеш. Це роми дуже шанують.

Такій людині віри немає більше. Худо ромкі: чоловіка нема, дітей купа, і нема чим розплатитися. Пішла ромка до чаклуна і каже:

– Ти вже відстрочи мені мій борг ще на пару місяців.

Домовилися вони. Однак і через два місяці у ромки гроші не з'явилися. А в цьому випадку за законами ромів вона повинна була перед своїм судом постати -судом старійшин. Ну що ж, робити нічого. Знову поїхала ромка до чаклуна з повинною.

– Що хочеш роби, а грошей у мене немає. Можеш на суд ромський подавати, воля твоя.

Подивився на неї чаклун, примружившись, і сказав:

– Не потрібен мені ваш ромський суд... А гроші тобі прощаю! Зібралася було ромка виїжджати, а він її не пускає — Куди ти, а проти ночі? Залишайся. Вранці поїдеш.

Вирішила ромка залишитися. А на ранок поїхала назад у свій табір. Шлях не близький був. Півдня вона їхала, а коли повернулася, бачить: тібор, як вулик потривожений, гуде. Бігають роми, шумлять.

– Що трапилося? — Питає ромка. Кинулася до неї назустріч її мати і зі сльозами на очах крічить:

– Горе у нас, біда велика.

Пропали діти твої! Вранці, тільки розвиднілося і тільки прокинувся табір, прийшла з лісу стара горбата жінка з костуром. Принесла кошик з яблуками і каже мені: «Ти ці яблука не чіпай і внукам не давай. Вони для твоєї дочки призначені».

Поставила я цю корзину з яблуками під віз, так не вгледіла. Діти твої підбігли і схопили по яблуку. А тільки надкусив кожен з них по шматочку — так відразу і зникли. Вже ми їх шукали, шукали, так і не дошукалися. Потім до нас приїхав мужик з села, сіно привіз, ми його розпитували,



К.Білокур Богданівські яблука

мовляв, чи не бачив він двох дітей: хлопчика і дівчинку. А він відповідає: «Бачив, до лісу йшли...» — «Що ж ти їх не зупинив, не повернув? Адже вони з табору бігли...». Та який попит з мужика?

Відразу зрозуміла ромка, що це помста чаклуна за борг її. І ще зрозуміла вона, що марно його благати про прощення, тому потрібно ромський суд збирати.

Зібрали суд, запросили чаклуна, тай й домовилися, що дітей має вона повернути, а ромка борг віддати. Нечиста сила повернула дітей, але не в табір, а в ліс. Довго шукали ромських дітей, весь ліс обнишпорили. Так і літо промайнуло. Восени, вже до самих приморозків, два мужика і пастушка, що пасли сільське стадо, бачили цих дітей.

Першою побачила їх пастушка. Сиділи ромські діти на камінчику, скоцюрившись, притиснувшись один до одного, спали. Потихеньку пішла пастушка до ромів, тай розповіла про дітей. Кинулася ромка до того місця, побачила дітей своїх, так не витримала, як крикне! Підхопилися діти, побачили свою матір, стрибнули до неї.

Так ромка більше в борг не бере в чаклуна та дітей своїх береже.

- ❖ Чому ромни потрапила в таку ситуацію?
- ❖ Чи важливо дотримуватися домовленостей?
- ❖ Чому ромський суд такий віжливий для ромів?

2. РОДИНА — ГОЛОВНА ЦІННІСТЬ РОМІВ

У розділі представлено тексти, у яких репрезентовано ставлення ромів до своєї родини, родинні цінності рома, традиції. Родина для ромів є важливим поняттям. У ромських родинах шанують старших, традиції родини зберігаються і підтримуються всіма її членами.

Багато ромів живуть у ромських таборах. Ромський табір — місце компактного проживання ромів. У поселенні можуть проживати роми різних груп, не обов'язково пов'язані між собою родинними зв'язками. Зазвичай, ромські родини дуже великі. У такому поселенні може бути лідер (баро), який керує всіма ромами цього табору.

Перспективний тематичний проект «Ромська родина» — підготовка презентації про цінність ромських традицій, стосунків у родині, ставлення ромів до старших і дітей на основі текстів і іншої інформації, отриманої із матеріалів Інтернету та спілкування з представниками громади.

Мета проекту: надати уявлення про сімейні цінності ромі, про загальне і унікальне у способі їхнього життя.

1. *Послухайте текст. Яка його основна думка? В яких рядках вона висловлена?*

ВЕЧІР В РОМСЬКОМУ ТАБОРІ

На березі струмка розташувався галасливий ромський табір. Розкинуті намети, розведене багаття. Легкими синьо-сірими струменями піднімається від багаття дим і стелиться пеленою над лісом. Шумно в таборі. Бігають з веселими криками і сміхом діти. Вони напіводягнені, їх кучеряві голови нічим не покриті. Ромські діти не бояться жарких променів сонця, дощу, холодного вітру: адже вони вирости під відкритим небом, в наметах, які погано захищають від негоди; з дитинства загартовують своє тіло роми і легко переносять і спеку, і холод. У наметах або біля них дехто займається роботою.

Одні плетуть кошики з лози верби, інші роблять відра і кружки, є і ковалі, які сяк-так влаштували горн і кують підкови і цвяхи.

А жінки прядуть і ткуть грубу полотнину. У наметах чується плач маленьких дітей. Десь в іншому кінці табору лунає дзвінкий спів. Отже, табір живе гучної життям. Але ось сонце схиляється все нижче і нижче. Сіло сонце. Вечоріє. З лісу з в'язками сухого хмизу повертаються жінки. Кілька молодих ромок під'їхали верхом до табору; їх з гучним гавкотом зустріли собаки. Вони зіскочили з коней, стрижили їх і пустили пастися на галявині. Яскраво горять багаття. Наближається тепла літня ніч. Ромські родини починають вечерю біля багать.

Текст підготовлено Земфірою Кондур

- ❖ *Про що ви дізналися з цього тексту?*
- ❖ *Які слова вам допомогли уявити життя табору?*
- ❖ *Чи живе так і сьогодні більшість ромів?*
- ❖ *Роздивись малюнок. Знайди у переліку назви побутових речей. Покажи їх на малюнку.*
- ❖ *Які слова для вас нові? Склади свій словник побутових речей з ромського намету.*

So si andi Romani katuna? Що є в ромському шатрі?

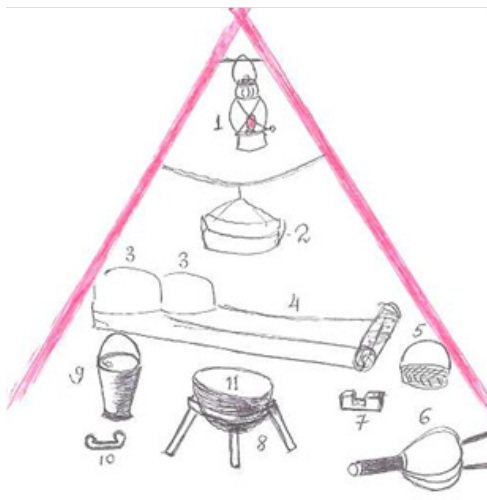
Словник до малюнку

О chauno — казанок

О sherand- подушка

І vadra- відро

О odut- лампа



❖ *Складіть розповідь про ромський намет, використовуючи наступні слова:*

1. O odut. 2. I kuna. 3. O sherand. 4. I petura. 5. I koshica. 6. O poshoto. 7. I londri. 8.

O trinpurengo. 9. I vadra (I keldarya). 10. I amnari. 11. O chauno (I kakvi).

❖ *Складіть речення на тему «Родина» (використовуйте матеріали словника).*

O phuro dad (o papo)	O phral
I phuri dej (daj)	I phej
O dad I dej (daj)	I familia
O shav	O tabor
I shej	O kako
O nepoto	I baba
I nepota	O kerevo
I kerevi	

2. *Прочитайте спогади ромської поетеси Раїси Набаранчук. Про що вона розповідає?*

Дуже цікаво у нас відбувається процес вибору імені для немовляти. Ми всі збираємося і радимося, голосуємо, і тільки тоді обираємо ім'я. Коли у нашій великій родині з'явилося перше немовля, дівчинка, то ми всі зібралися за одним столом і стали думати, як же її назвати.

У мене ще зі школи є такий записничок, куди я записувала жіночі й чоловічі імена, які мені сподобалися. Я тоді дістала той записничок і обрала найкрасивіше ім'я — Зарина. Вмовила всіх своїх сестер написати це ім'я на папірцях, і ми влаштували жеребкування.

Чоловіки написали якісь інші імена, але витягли саме цей папірець, з іменем Зарина. Так ми її і назвали. Це ім'я я вперше почула в одній вірменській легенді про хлопця й дівчину, таких собі вірменських Ромео та Джульєтту.

Імена всі гарні. Гарною має бути насамперед душа. А потрібне ім'я саме знайде людину. Дочку племінника ми назвали Каміла, від слова «камліпе», що ромською означає «любов». «Ме камамле» — моя любя. Ми її дуже любимо.

❖ *Як роми зазвичай обирають імена?*

❖ *Як ви розумієте слова Раїси Набаранчук: «Імена всі гарні. Гарною має бути насамперед душа»?*

❖ *Що означає твоє ім'я?*

❖ *Що означають слова: «Ме камамле»?*

3. *Прочитайте текст. Яка його тема?*

Кожна дитина, в тому числі з чужої сім'ї або неромської, розглядається ромами як особистість, яка потребує захисту, допомоги, доброму слові, частуванні. Порівняння та заохочення дітей балами вважається у ромів дуже шкідливими для дітей.

У ромів поширений звичай усиновлення, яке часто відбувається навіть при наявності власних дітей, а також підбирання або підгодовування безпритульних і сиріт. У будинок, де є дитина або діти, роми, по ромському етикету, повинні принести частування або невеликі подарунки. Якщо дитині в гостях дуже сподобалася якась річ, прийнято пропонувати її в подарунок (виняток робиться для дорогих речей).

Текст підготовлено Земфірою Кондур

- ❖ Чому порівняння та заохочення дітей балами вважається у ромів шкідливими?
- ❖ Скільки у вас братів та сестер?
- ❖ Чи пам'ятаєте ви святкування дня народження своїх братів або сестер?

4. *Послухайте текст. Яка інформація була для вас новою?*

ІМЕНА

Повне ромське ім'я складається з трьох-п'яти частин: офіційне ім'я, «світське» ім'я, іноді — по-батькові, прізвище, іноді — прізвисько цієї гілки родини. Офіційне ім'я — ім'я, що записується в документах, зазвичай воно обирається, виходячи зі звичаїв країни проживання, або збігається з ім'ям, даним при хрещенні. «Світське» ім'я — це ім'я, використовується в звичайному житті, в спілкуванні з іншими ромами або приятелями.

Прізвища у ромів використовуються так само, як і в інших європейських народів. Іноді, якщо прізвище носить дуже велика родина або кілька сімей, в побуті до прізвища однієї з родин або гілки великої родини прикріплюється спеціальне прізвисько. В Україні прізвиська у більшості сімей існують безвідносно наявності однофамільців, походять від «світських» імен засновників роду або знаменитих предків і грають роль «світського» прізвища, тобто прізвища, що має офіційний статус в очах ромського співтовариства, але не використовуваної поза ним.

- ❖ У чому особливість ромських імен та прізвищ?
- ❖ Як звуть членів твоєї родини?
- ❖ Згадай, якими ласкавими словами ти називаєш своїх рідних, близьких?
- ❖ Як твої рідні турбуються про тебе?

5. *Послухайте вірш Романа Деметра.*

ROMANE SHAVORE

Пашал цери ле барє
 Ле роменге щяворє.
 Ви барє, тхай ви цігнє,
 Ле якха ленге калє.
 Ви о Фрінка, ви о Зурка,
 Ви о Лазо, ви о Дюрка,
 Ви є Юльча, ви є Райка,
 Ви є Чамба, ви Маргайка.
 Кон нашел, кон хутел,
 Кон гилабел, кон кхелел,
 Кон бешелу, тай хаштил,
 Кон марелпе, кон ціпил.
 Нумя пехка Да дикхлє,
 Андо лако дром нашлє:
 - Анта, Далє щє, сакав,
 Со андян ту анда Гав?
 Аке туке масс тхуло,
 Аке ви манрро кало,
 Аке туке цирра тхуд,
 Чи динє Ел гажє май бут.
 Киравав зуми кхайнєса,
 Тє авєн чайлє зумєса.
 Ета хан вон, ета пен,
 Пехка Да вон чюмидєн.
 Палє прастєн, тай хутєн,
 Тай гилабєн, тай кхелєн.
 Ви о Фріка, ви о Зурка,
 Ви о Лазо, ви о Дюрка,
 Ви є Юльча, ви є Райка,
 Ви є Чамба, ви Маргайка.

На галявинці біля намету
 збиралася дівтора
 Ось прийшли і сіли в ряд,
 Очки – вуглинки горять.
 Фринко і Зурка, Лазо Дюрка, Юльча і
 Райка,
 Чамба, Маргайка
 Хто позіхає, хто сидить,
 Хто б'ється і кричить,
 Стрибати, бігати не дає,
 А хто танцює і співає.
 Тільки мамку побачили
 Всі гуртом до неї побігли
 - Покажи -ка, мамо- Далє,
 Що в селі тобі дали?
 Тобі сало, хліб тобі
 Більше не дають гажє,
 Ось вам молочка трошки,
 Щоб міцно спали, мої крихітки.
 Сухий хмиз зберіть,
 Костерочек розпалить.
 Ваша мамка всіх вас любить,
 Голодом морити не будє.
 Суп з курки зварю,
 Своїх дітей нагодує,
 Будє вам і папрікаш,
 Чай циганський і лаваш.
 Ось поїли і попили,
 Всю посуд перемили,
 Мамку все розцілювали,
 Разом співали, та танцювали.
 Фринко і Зурка, Лазо і Дюрка,
 Юльча і Райка, Чамба, Маргайка.

- ❖ *Про кого розповідається у вірші?*
- ❖ *Як звали дітей? Чи знайомі вам ці імена?*
- ❖ *Дізнайтеся, що вони означають.*
- ❖ *Чи сподобався вам вірш? Покажіть смайлик, який передає ваш настрій.*



- ❖ *Роздивіться репродукцію картини Каті Медведєвої. Чи може вона бути ілюстрацією до вірша. Намалюйте свою ілюстрацію.*



3. РОМИ І СВІТ ПРИРОДИ

У розділі представлено тексти про ставлення ромів до природи, їхню єдність з природою. Більшість ромів вели кочовий спосіб життя, зберігаючи традиційні заняття: ковальство, конярство, стельмаство, різьбярство, ювелірну справу, торгівлю, ворожіння, музичне виконавство. Завдяки своєму кочовому способу життя та постійному спілкуванню з природою, вони були чудовими знавцями природи; лікували травами та передбачали майбутнє.

У кочових ромів України існує культ вогню, з яким асоціюються добрі сили природи, які оберігають сім'ю. Культ вогню був настільки важливим, що до того часу, доки вогнище не згорить, табір з місця не знімався, а вночі його підтримували молоді нежонаті хлопці.

Перспективний тематичний проект: «Природа в житті ромів». Підготовка тематичного матеріалу про природні явища (на основі розповідей батьків, ромського фольклору, малюнків, інсценування). Проектна робота навчить дітей спостерігати за природним довкіллям, піклуватися про нього, емоційно сприймати та оцінювати його об'єкти і

явища; навчити розповідати, запитувати, передавати враження в розповідях, імпровізаціях, малюнках.

Мета проекту: формування в учнів уявлень про природу у контексті ромської культури, уважного та бережливого ставлення до природи.

Робота з текстами

Словник до тексту

I balval	вітер
O Kham	сонце
Phurdel	дме
I stadik (stagi)	капелюх
O Rai	пан

1. Прочитайте текст.

О ROM THAJ I BALVAL

Jekh Rom dzalas po drom. Sardzalas maladyas o Kham. Chi dyas e khameske lasho dives. O Kham holyajlo.

- Drobujtu Rom. Sostar, chi dyan man lasho dives?
- Ke chi san tu Baro Raj!
- Azhuykar hare, Rom! Avela pe tute tato milaj! —

Naj bajo, numai Balval te phurdel! Sar dzal majdur, maladilas o Ivendesa.

Vi kadaleske chi dyas lasho dives. Vi o Ivend puchel le Romes:

- Rom, sostar chi dyan man lasho dives?
- Ke chi san tu baro Raj!
- Azhukyar hare, Rom. Avela pe tute zuralo Ivend!

Na jbajo, numa I Balval te na phurdel!

- Thaj, kana avilyas I Balval o Rom, vazdyas i prepeski stadik (stagi) aj dyas lasho dives e Balvalake, ke i Balval si i majbari Rai.

РОМ І ВІТЕР

Ром йшов дорогою. На ходу він зустрів сонце. Але не привітав сонце.

Сонце розсердилося, та запитало рома:

- Ей, ром. Чому б тобі не привітати мене?
- Ти — не великий пан!
- Зачекай, ром! Прийде спекотне літо!
- Не хвилюйся, тільки б вітер дмухав!

Іде далі. Зустрів зиму. І теж не привітався. І рома зима запитала:

- Ром, чому б тобі не привітати мене?
- Ти — не великий пан!
- Зачекай, ром! Прийде велика зима!
- Не хвилюйся, тільки б вітер не дмухав!

Але коли зустрів ром вітер, тоді підняв свою шляпу та привітав його, тому що вітер і був для нього найбільшим паном.

- ❖ *Про що розповідається у тексті?*
- ❖ *Які картини природи ви уявляєте, читаючи цей текст?*
- ❖ *Чому ром вважав вітер найбільшим паном?*
- ❖ *Назвіть вашу улюблену пору року, поясніть, чому саме ця пора року подобається вам найбільше*
- ❖ *Які почуття викликало у тебе це оповідання? Вибери колір, щоб позначити їх.*



2. *Послухайте казку ромською та українською мовою. Придумайте назву казки.*

Одой, пале бельвелякиро девес, пале кхам-ченестер, пале шел берша-джиньдя чевахані Суно дле лате исіс бари зор. Любоне лулудяке, деревоске ей прикерелас пхака, подлелापес дре болібен и одотір відікхелас со ками. Бут берша ей урнялас. Коли лате исіс шукир пре ило, то и ей керелас пре Пхув бахт и лачіпен.

Не коли лате исіс дре ило холи, то ей холякирдяпе. Ей подлелас марібен и саро пре Пхув мулякирелас. Бари зор исіс чеваханяте Суно. Не ек мануш, лакиро чяво Руслано, ла надарелас. Исіс ев гожо и бари зор.

- Авела туке-пхеньдя ев ек моло даке, — пиро свето теурняс и беда текерес манушенге. Беш кхере.

Пхеньдя чевахоні чавеске, со ей и бут лачіпен скердя ваш манушенге. А ев лаке впале:

- Беш дадівес кхере и саро!

Поля чевахоні, со вібарія лакиро чаво, коли глос пре дате подля. Треби леске ромня теподродес. Урняндія ей, ромня ваш леске теродес. Урняндія ей дленго и смектяпе пашил река. Дікхел пре брего бешел гожо чай. Гиля багал, зашунесапе.

- Сір кхарна тут, чаюри? — пучел латер Чевахоні.
- Рось ман кхарна, — пхіньдя чай.
- Исіс манде чаво, бари зор, Руслано кхарна. Гожо чяво, на закамеса ли ту теджас пал лесте пале ром?
- Наприджала манге дро кхер тебешес. Ме камав бари пани. Никарик ме латер на уджява. И чурдіяпе дро пани кай занаштя.

Лія дре годі чевахони, явья кхіре и роспхеньдя чявеске савья кра-
лица діктя. Захачия рат Русланосте. Закамья ев адасавья чя песке дре
ромня телес.

И длengo, нанe длengo, Гея ев ке барo пани, кай дживелас кралица.
Дікхел пре бrego ей бішел, гиля багал. Покамья ев ла саре илеса. Пея
пре чанга и ракирла:

- Віджа пал манде пале ром! Манге битерo свето на треби!
- Віджава, коли сyxтілеса! Россаньдяпе и чурдеяпе дро пани.
Чурдіяпе пале лате Руслано, не на ухтілдя ла. А ей асалапе.
- Енаке ту сір!? — Пхеньдя Руслано. — Не ячпе егджині.

Порисия и гея кхере. Явья кхере насовел, штето песке на зракхел.

Вса пале Рося взрипирел. Дай лія текхувес ваш лаке миражу и теза-
ракирес ла. А коли скердя ла одія чявеске и пхеньдя леске соб течувел
ев миражу пе чате, коли кхам подлелапе.

Подгия ев ке чай а ей гиля багал. Начурдія ев миража пре лате, камья
теухтілес, а ей росчудяпе панеса, сір ясва.

Ке яда девес чяво ухтілела панестір ча-русалка. Сір кхам подлелапе
чурдел ев пре чяте миража, а ей росчувелапе панеса-ясвенца и асалапе
и нисір на ухтелела ла чяво.

Напатях? Віджа пре вігибен и ушунеса русалкакири гилі. Лакири ги-
лі-ісі ясва панескире!

А чевахони сір джиньдя, кай и дживел.

Чявестер ей отмардяпе, налел леске ромня не пескиро домардяпе.
Лела любо древо, лулоди прикерела ленге пхака и урнял дре болебен.
Сарo о дотір дікхел и керел манушенге то лачипен, то бида. Бари зор
дре лате-ей чевахані Суно.

XXX

Там, за вчорашнім днем, за сонцем-місяцем, за століттям-тисячоліт-
тям жила відьма Сон. Могла вона будь-який кущ, будь-яку квітку або
дерево крилами звернути, піднятися на хмари і звідти побачити все,
що захоче. Багато років літала вона на зелених крилах літа, на золотих
крилах осені і на білих крилах зими.

Дуже часто, перебуваючи в чудовому настрої, вибирала відьма паху-
чі квіточки сон-трави або білих ірисів, перетворюючи їх в чудові крила.
Тоді множилося на Землі добро і щастя.

Але бували рідкісні хвилини, коли відьма сердилась або навіть гні-
валася. Під гарячу руку попадалися їй отруйні олеандри, рододендро-
ни або аконіти, з яких виходили крила лютої сили. Піднімалися урагани,
руйнувалися будинки, гинули врожаї.

Ніхто не міг зрівнятися в могутності з відьмою Сон. І лише одна людина кинула їй виклик, її єдиний син, найкрасивіший і найміцніший богатир Руслан.

— Годі тобі, — сказав він одного разу своїй матері, — по білому світу літати, добрим людям шкоду приносити. Сиділа б ти вдома.

Стала відьма синові нарікати, що і добра вона зробила для людей чимало.

А він не вгамовується, суперечить:

— Сиди сьогодні вдома!

Зрозуміла відьма, що виріс її син. Захотіла його позбутися. А як? Думала вона, думала і вирішила його одружити. Піде син за річки, за гори. І не стане їй заважати.

Послухалася вона сина, полетіла вибирати собі невістку. І літала довго, поки не пошарпалися її квіткові крильця і не опустилася відьма Сон біля спокійного моря-озера.

Побачила вона на бережку дівчину чудової краси. Як слово злітає з губ — так перлина в море падає. Як пісню заспіває — так цілий розсип!

— Як звать тебе, дівчино мила? — питає її відьма.

— Рось мене звать, — відповіла та.

— Є у мене син, богатир Руслан. Гарний, та гарний. Не хотіла б ти стати мені невісткою?

— Не личить мені в терему маятися. Люблю я своє море-озеро. Нікуди від нього не подінуся, — метнулася Рось, та й попливла в глибину швидкої русалкою.

Задумалася відьма, повернулася додому, розповіла синові про диво, що бачила на березі моря-озера.

Заграла в Руслані кров. Захотів він добути собі таку дружину. І чи довго коротко, а виявився у спокійного моря-озера, де русалка живе.

Побачив і він на бережку дівчину чудової краси. Як слово злітає з губ — так перлина в море падає. Як пісню заспіває — так цілий розсип!

Полюбив він її міцною любов'ю. Впав на коліна:

— Виходь, — каже, — за мене, красуня! Мені без тебе світ не милий!

— Вийду, коли наздоженеш! — засміялася русалка. Пірнула в синє море. І немає її!

Кинувся за нею Руслан, але наздогнати русалку не може.

А та регоче. Дразниться.

— Ах ось ти як? — образився богатир. — Ну і залишайся одна однісінька! — махнув рукою і пішов додому піймавши облизня.

А вдома занудгував. Не спить. Не їсть. Про Рось згадує.

Стала плести для нього матінка сіточку з сон-трави, стала сіточку ту волховать-заговорювати:

- Ти батогів-батогів сіточка шовкова. Кине тебе мій син богатир в море синє. І зловить русалку швидку. Ти не рвися, моя сіточко! Ти не гнися. Допоможи зловити для нього, сіточко, чудову русалку Рось.

Віддала мати синові чарівну сіточку, наказала суворо накинути її на русалку, як тільки сонце зійде.

І ось знову він перед красунею чудової краси. Як слово злітає з губ її — так перлина в море падає. Як пісню заспіває красуня — так цілий розсип!

Підійшов він ближче. Накинув сіточку. Хотів дівчину зловити. Та зловив тільки крапельки роси. Розсипалася русалка на безліч маленьких перлин блискучих. Розлетілися вони по всьому світу. Не збереш!

Донині, кажуть, син відьми Сон ловить чарівну русалку. Як тільки сонце над землею зійде, так і сіточку чарівну — заговорений він на дівчину накидає. І розсипається вона, сміючись. Вийди в сад вранці! І почуєш її пісню. Як слово злітає з губ — так перлиною росинка на траву падає. Як пісню заспіває — так цілий розсип!

І відьма Сон до сих пір живе, як жила. Від богатиря то вона позбулася, хоч і не одружила. А свого домоглася. Може вона будь-який кущ, будь-яку квітку або дерево крилами зламати, піднятися на хмари і звідти побачити все, що захоче.

Багато років літає вона на зелених крилах літа, на золотих крилах осені і на білих крилах зими.

Дуже часто, перебуваючи в чудовому настрої, вибирає вона пахучі квіточки черемхи, вересу або ромашок, перетворюючи їх в чудові крила. Тоді множить на Землі добро і щастя.

Але бувають рідкісні хвилини, коли відьма сердиться або навіть гнівається. Під гарячу руку потрапляють їй колючки шипшини або диких акацій, з яких виходять крила лютої сили. Піднімаються урагани, руйнують будинки, гинуть врожаї.

Ніхто не може зрівнятися з могутністю з відьмою Сон!

- ❖ *Сподобалась вам казка?*
- ❖ *Про що в ній йдеться?*
- ❖ *Що робила відьма Сон у гарному настрої, а що у поганому?*
- ❖ *Чому син запропонував відьмі не виходити з дому?*
- ❖ *Що задумала відьма, щоб позбутися богатиря?*
- ❖ *Чи стала русалка Рось дружиною Руслана?*
- ❖ *Роздивіться репродукцію картини Костянтина Васильєва «Русалка». Чи такою ви уявляли собі Рось?*

- ❖ Чи знаєте ви казки інших народів про русалок?
- ❖ Що нагадує людям про русалку Рось?
- ❖ Пофантазуйте і змініть кінцівку казки.
- ❖ Намалюйте героїв казки.



3. Прочитайте текст ромської легенди. Яка інформація вас зацікавила?

ЯК РУСАЛКИ З'ЯВИЛИСЯ

Давно це було. У одного рома було три дочки. У великій строгості тримав він своїх дочок, не давав їм з намету виходити, щоб нічого вони не бачили і не чули. І ось настав час їм заміж виходити. Багато заможних циган сваталося до них, але всім вони відмовляли.

Якось прийшов до них уві сні дідок і говорить:

- Ідіть в ліс, знайдете там галявину, на галявині цієї стоїть столітній дуб, під цим дубом буде вас чекати стара чаклунка. Вона і розповість вам про вашу долю, кому з вас як життя обернеться.

Прокинувшись сестри, поговорили між собою і вирішили потайки до чаклунки звернутися, щоб про долю свою подальшу дізнатися. Вирушили до лісу. Натрапили на цю галявину, про яку старий розповідав.

Бачать сестри: і справді, дуб стоїть, та такий величезний, що верхівка його прямо в небо впирається, а під дубом стара сидить.

-
- Нехай старша сестра до мене підійде, — наказала стара.

Підходить старша сестра і питає:

- Скажи, бабусю, що мені долею призначено?
- У тебе, мила, на роду написано свій вік в печері провести, твоя доля стати дружиною печерного чаклуна. Будеш ти пов'язана з людиною-нечистим, стане він тебе водити по своєму царству, свої багатства показувати. Дуже багата ця людина. Та тільки не побачиш ти більше світла білого. До цього і приготуйся.
- А як же сестри мої? — благала старша сестра.
- Забудь про них, мила, більше ти їх не побачиш.
- Е, ні, стара чаклунко! — розсердилася ромка.
- Не буде по-твоєму. Не піду я в печеру, не стану дружиною печерного чаклуна, не хочу я з сестрами своїми і з білим світлом розлучатися.
- Як знаєш, тільки дивись не пробачить тобі печерний чаклун, покарає тебе.
- Нехай буде що буде, — сказала старша сестра і пішла геть від дуба.

Підходить до чаклунки середня сестра:

- Скажи бабусю, а яка мені в житті доля призначена?
- А в тебе така доля, мила: бути тобі дружиною Лісовика. Підеш ти в ліс, а він вже тебе там чекати буде. Немає нікого на світі сильнішого за Лісовика. Якщо вже він полюбить кого, так зробить цю людину щасливою, але якщо його прогнівити, то не чекай добра. Буде він тебе по лісах водити, від ока людського ховати, про життя лісове розповідати. Тільки звірі й птахи будуть твоїми друзями, а від людей тобі доведеться триматися подалі.
- А як же сестри мої?
- Забудь про сестер, донечко.

Що поробиш, раз доля така.

- Не бувати тому, стара чаклунко! — розсердилася середня сестра. — Не буде по-твоєму, не стану я жити з Лісовиком!
- Не треба долі своєї перечити, донечко, бійся лісовика прогнівити, покарає він тебе за слова такі.
- Нехай буде що буде, — сказала середня сестра і пішла геть від дуба.

Підходить до чаклунки молодша сестра:

- А мені яка доля, бабусю?.
- А твоя доля ось яка, — відповіла чаклунка. — Підеш ти до моря, сядеш на берег і будеш чекати.

Підніметься море, і вийде на берег морський цар зі своїми дванадцятьма синами. Так ось, мила, доля твоя — жити у цього морського царя. Море твоїм будинком стане, донечко. Всі багатства морські твоїми будуть, та тільки не побачиш ти людей більше, одні мертві будуть в твоїй будинок заходити. А з ними яка розмова?

Зітхнула молодша сестра:

- Ну що ж, бабусю, раз доля така, що робити? Від долі ж не сховатимешся. Нехай буде що буде.

Тієї ж ночі приходить знову уві сні до сестер той же дідок:

- Ну що, дізналися про долю свою?
- Дізналися, та тільки не хочемо ми долі такої, — кажуть старша і середня сестри. — Не підемо ми на місце вказане.
- Даремно ви не коритесь, донечки. Всю правду сказала, стара чаклунка.

Мовчала тільки молодша дочка. Тільки в кінці розмови запитала:

- Скажи, дідусь, а коли це пророцтво збудеться?
- Так ось, — відповідає той, — вже завтра доведеться тобі на берег морський йти, і буде з тобою все, що чаклунка передбачила.

Прийшов час сестрам йти: старшій — у печеру, середній — у ліс, а молодшій — на берег моря.

- Не піду! — кричить старша сестра. — Краще загинути, ніж в печеру йти.
- І я не піду! — кричить середня сестра. — Не хочу бути дружиною лісового людини.

А молодша нічого не сказала, тільки зібрала потихеньку речі у вузлик і на берег моря вирушила.

Прийшла циганочка на берег моря, сіла на камінчик і чекає. Рівно опівночі розступилося море і вийшов морський цар, сивий та кошлатий:

- Ну що, прийшла, доню?
- Прийшла.
- Дякую тобі, мила, що не злякалася, що з долею своєю сперечатися не стала. У нагороду за це я виконаю будь-яке твоє бажання. Прийде час, і ти загадаєш його. Не бійся, донечко, не в дружини тебе беру — беру в дочки. Адже у мене є дванадцять синів, а дочки немає жодної. Вже ми про тебе будемо дбати.

Розступилися хвилі морські і прийняли морського царя разом з циганкою.

Живе дівчина рік у морського царя, живе інший. Той нею не натішиться, лише на руках її не носить.

І брати її нові — сини морського царя — прив'язалися до циганки всією душою. Добре їй в морському царстві живеться, та тільки одна дума її турбує: хочеться циганці сестер своїх побачити. Каже вона морському царю:

- Пам'ятаєш, обіцяв ти будь-яке моє бажання виконати.
- Говори, донечко, все зроблю.
- Хочу я на сестер своїх подивитися.

Насупився морський цар, засмутився;

- Ех, мила, не шкода мені тебе до сестрам відпустити, боюся я тільки, що не принесе тобі ця зустріч радості. А ромка не відстає:
- Відпусти мене. Яка б правда не була, вона все одно правда!

Засмутився морський цар, але наказав синам своїм:

- Сини мої, винесіть її до сестер, нехай гляне на те, як живуть вони.

Взяли брати свою сестру під руки і винесли її на берег. Підходять вони до циганського табору. Бачить циганочка: а із шатра дві жінки з молодими ромами розмовляють, та тільки цигани до них підійти бояться. Волосся в них довге, розпущене, до самих п'ят спускається, а самі вони гарні — очей не відведеш. Не витримали молоді цигани — підійшли до цих жінок ближче. Як схопили їх жінки і давай лоскотати. До смерті залоскотали.

Дізналася циганочка сестер своїх і заплакала.

А ті побачили її і до неї підбігли:

- Ти пробач нас, сестро, що ми не впізнали тебе. Не послухалися ми чаклунки, за це і покарані.
- Мене, — говорить старша сестра, — печерний чаклун зробив річковою Русалкою за те, що я не стала його дружиною.
- А мене, — каже середня сестра, — Лсовик покарав, зробив лісовою русалкою. І немає нам з тих пір спокою.

Погорювали сестри і розійшлися в різні боки, кожна до своєї долі.

❖ *Сподобалась вам казка? Обґрунтуйте свою відповідь.*

❖ *Розкажіть, як пояснювали роми: звідки з'явилися русалки?*

❖ *Придумайте іншу кінцівку казки*

❖ *Перекладіть ромською мовою перший абзац.*

4. *Послухайте казку. Чому вона так називається?*

ЧАРІВНА КВІТКА

Відбулася ця історія в старі роки. Жила в одному селі циганська сім'я. Жили вони бідно. Хатинка у них була така непоказна, що і подивитися нема на що: дах дирявий, в стінах щілини, і вітер крізь ці щілини свистить.

Аж ось пройшов слух по селу, що в такому-то і такому-то місці скарб заритий і скарб цей старовинний. Ось і вибрав ром нічку темнішу, запряг конячку свою і поїхав за скарбом.

Під'їхав ром до того місця, де скарб заритий, і копати почав. Чи багато, чи мало часу пройшло — ніхто про це не знає, тільки раптом стукнула лопата рома об щось тверде. Зрадів він, став швидше копати. Відрив велику кам'яну плиту. «Ось, — думає, — підніму цю плиту і стану багатою людиною. Буде сім'я моя в достатку жити, будуть купці при зустрічі зі мною кланятися». Спробував ром плиту підняти. Та бачить: марна справа, одному ніяк не впоратися. Побіг додому, взяв з собою шурина, дітей взяв, тих, що постарше. Знову стали вони всі разом плиту піднімати, проте плита навіть не поворухнулася.

На ранок звістка про скарб облетіла все село. Збіглися чоловіки з ломами та лопатами, стали цю плиту вивертати.

– Нічого! Скарбу на всіх вистачить, — вирішили вони.

Возилися, возилися навколо плити, і так і ськ її намагалися підняти, та тільки все даремно: плита як в землю вросла — не зрушити її з місця, і все тут. Махнули вони руками і розійшлися.

Однак облишмо про це говорити. Ось Іванів день підійшов. Зібрався народ до церкви: батюшку слухають. А ром зі своєю сім'єю на паперті сидить. Опівночі, коли скінчилася служба, став народ розходитися. А в ту пору всі в постолах ходили, з лика березового сплетених. Ось йде ром від церкви, дивиться під ноги: що таке? З одного лаптя сьйво виходить. Придивився, а це квітка дивовижна в личаках у нього застрягла. Показав він квітку матері, а та йому і каже:

– Синку, щастя-то яке! Раз на рік це тільки буває — на Іванів день.

Розквітає ця квітка для тієї людини, якій скарб хоче відкрити. Це, сьнок, тобі звісточка від господаря скарбу.

Побіг ром додому, схопив лопату. Прихопив він шурина свого і поїхали вони до того місця, де кам'яна плита була. Під'їхали, зістрибнули в яму, руками схопилися за плиту, і вона сама подалася, легкою стала, як пір'їнка.

Відсунули вони плиту, дивляться: а під нею котел стоїть, доверху заповнений золотом. Витягли роми котел, на віз поставили, в рогожку завернули. Тільки вони зібралися їхати, як з ями старий вилазить — весь сивий, волосся кошлаті, брови сторчма стоять. Вилазить цей старий і каже:

– Не поспішайте додому повертатися. Ще не весь скарб вам в руки дався. Поїдьте туди-то і туди-то, побачите село, за ним річка протікає, а через річку міст перекинутий. Шукайте під цим мостом, там бочка із золотом захована. Зраділи роми такому чуду і помчали на конях за скарбом, навіть зі старим не попрощалися, навіть подякувати йому забули. Похитав головою старий, посміхнувся і зно-

ву в цю яму провалився. Налетів тут вітер і зарівняв яму. А зверху трава піднялася.

Приїжджають цигани до вказаного місця, село проскочили, до річки під'їхали. Раптом бачить циган: а квітка-то його чарівна зчезла.

- Що таке? — каже ром шуріну.
- Пропала квітка чарівна!
- Так, напевно, ти її по дорозі загубив! — відповідає шурін.
- Бог з нею, з квіткою тою, місце ми знаємо, нам ця квітка вже ні до чого. Роздягайся, пішли бочку шукати.

Роздяглися роми, зайшли в воду, стали золото шукати. Шукали, шукали, мало не потонули в річці, а бочки не знайшли.

- Мабуть, обдунив нас цей старий, — сказав шурин рома, вилазячи на берег.

Повернулися роми додому, розповіли все, як було, а мати й каже:

- Ех, синку, треба було вам того старого віддячити, а ви поквапилися швидше за золотом поїхати. Ось він і забрав чарівну квітку.

❖ *Про що розповідається у казці? Яка основна думка тексту?*

❖ *Чому чарівна квітка не допомогла знайти ще один скарб?*

❖ *Складіть план.*

❖ *Перекажіть казку за планом.*

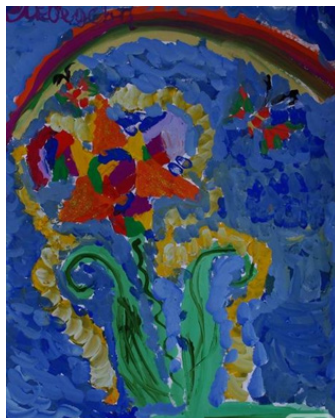
❖ *Чи вважаєте ви себе ввічливим (ою)?*

❖ *Роздивіться малюнок Юлії Лебедевої (8 років). Чи сподобався вам її малюнок?*

❖ *Якою ви уявляєте чарівну квітку? Намалюйте її.*

4. РОМСЬКІ СВЯТА. ВАЖЛИВІ ДАТИ.

Роми належать до народів, які легко сприймають елементи культури населення, серед якого проживають. У ромів є свої свята, але вони святкують і більшість християнських свят, зокрема Різдво (О Кречуно), Пасху (Патраді), Трійцю (Русалю). На святах дотримуються традиційних звичаїв, наприклад «уникання» — чоловіки сідають окремо від жінок.



ПЕРСПЕКТИВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПРОЕКТ: «РОМИ СВЯТКУЮТЬ».

Мета проекту: Проект спрямований на формування усвідомленого ставлення учнів до свят, традицій свого народу, ознайомлення, дітей із народними звичаями, піснями, приповідками, розширення знань про святкування та відзначення важливих дат.

Робота з текстами

1. Прочитайте текст. Визначте, яка його тема і головна думка.

ROMANO FLAGO. РОМСЬКИЙ ПРАПОР

З 1971 року роми мають свій прапор. Він складається з двох кольорових смуг: синьої і зеленої, а посередині колесо. Верхня частина — синя (символізує небо), нижня — зелена (символізує траву), посередині — червоне колесо (символ вічної дороги).

Серед самих ромів поширено містичне тлумачення елементів прапора. Зелене поле інтерпретується як область матеріального, практичного, синє поле — як область духовного, а колесо — як життя ромів. Взаємне розташування елементів означає, що ром все своє життя знаходиться в дорозі, фізично чи в своїх думках, а також що він не повинен забувати ні про земні справи, ні про душу. Червоний колір колеса — колір крові, пролитої ромами в боротьбі з фашизмом під час Другої Світової війни, а також крові жертв геноциду, крові, про яку ром або ромка ніколи не повинні забувати.

8 квітня 1971 року в Лондоні відбувся установчий з'їзд Міжнародного союзу ромів, в якому взяли участь представники 30 країн (відтоді 8 квітня відзначають як Міжнародний день ромів).

Текст підготовлено Земфірою Кондур

Геноцид — цілеспрямовані дії з метою знищення окремих груп населення чи цілих народів за національними, етнічними, расовими, корисливими або релігійними мотивами.

- ❖ Що нового ви дізналися з тексту?
- ❖ А інформація є складною для вас? Поставте запитання вчителю щодо цієї інформації.
- ❖ Подивіться на малюнок ромського прапора. Що означають кольори прапора?
- ❖ Як роми тлумачать елементи свого прапора?
- ❖ Намалюйте ромський прапор.



2. *Послухайте вірш ромського поета Міхи Козимиренка «Україно моя»*

Про що розповідається у вірші?

Ukraina Miri
Daderengi phuv,
Ukraina miri,
Tu si mande yekh
Sar chachi dayoeri,
Miri dragi phuv,
Man han tre dukha,
Yagasa peken,
Sar lond dre yakha,
Sare manushenge,
Te del Devel baht,
Saro mekh hasyol,
Saro si bibaht!
Kamav te shunav
Shevchenko skolav,
Saren manushen,
Sar phralen, te polav!

❖ *Укажіть слова, які ви не зрозуміли.*

❖ *Складіть свій словничок, за допомогою якого можна зрозуміти зміст вірша.*

3. *Послухайте текст. Яка інформація була для вас цікавою?*

ДЕНЬ САРИ КАЛІ

Сара Калі (Чорна Сара) — міфічний персонаж, свята покровителька ромів. На французькому узбережжі, в невеликому місті Сен Марі-де-ля-Мер під місцевою церквою ромами вибудовано підземне святилище святої, в якому стоять її статуя і вівтар. До цього святилища щорічно приходять тисячі паломників. Найбільше їх приїжджає 24 травня, напередодні дня вшанування Сари Калі. Починаючи з 1912 року, в святилище стали запускати і неромів.

В ніч на 25 травня статую Сари виносять і занурюють у море, символічно повторюючи хрещення ромки. Є багато міфів про життя Сари.

За одним із них, Сара була кочовою циганкою і жила в таборі в ті часи, коли ще цигани



були язичниками. Однією із перших серед ромів вона прийняла християнську віру.

За матеріалами Вікіпедії

- ❖ Чи святкують роми України це свято?
- ❖ Що ви дізналися про Сару?
- ❖ Запитайте свою родину, яке свято є найважливішим для ромів вашої групи?

O Juno — Святвечір, ніч напередодні Різдва, в яку у ромів ловарей і келдерарей за традицією старші люди розповідають казки дітям та молоді.

O Krechuno — Різдво Христове, друге найважливіший після Пасхи календарне і церковне свято у православних ромів.

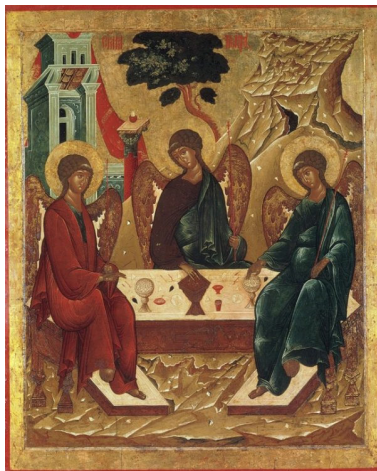
I Patradi — Пасха, одне з найважливіших релігійних свят у ромів-християн.

- ❖ Які традиції святкування зазначених свят в ваших родинах? Оберіть одне із свят і складіть розповідь про його святкування.
- ❖ Що ви знаєте про ці свята? Як їх святкують у вашій родині, громаді?

Послухайте текст. Про що ідеться в тексті?

I RUSALYA

Rusalya — Трійця, день поминання померлих, важливе релігійне свято для ромів. Назва Русаля пов'язане з назвою давньоруського свята Русалії, на який припадає день Трійці. Роми роздають посуд (обов'язково чашечку або тарілочку з молоком). До посуду прив'язують квіточку. Біля дверей господині розвішують м'яту, щоб захищати будинок від духів, а по всьому будинку розсипають траву, яку не можна вимітати до кінця свята. Після кінця свята з травою вимітаються всі проблеми з дому і хвороби.



- ❖ Чому свято називається Русаля?
- ❖ Що роблять роми на це свято?
- ❖ Роздивіться репродукцію ікони Андрія Рубльова «Трійця». Хто зображений на іконі?
- ❖ Намалюйте святкування Трійці і складіть розповідь до вашого малюнку.

4. Прочитайте прислів'я. Поясніть його зміст

Са амаре роменде, тай авренде — о рат екх цвето.

Що у наших ромів, що у інших — кров одного кольору

5. Послухайте текст. У який день вшановують пам'ять загиблих ромів?

ТРАГІЧНІ СТОРІНКИ РОМСЬКОЇ ІСТОРІЇ PORAJMOS. ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ РОМСЬКОГО ГОЛОКОСТУ

День пам'яті жертв ромського Голокосту — **2 серпня**. Це трагічний день. Саме 2 серпня 1944 року нацисти в концтаборі Освенцим знищили понад 20 тисяч ромів.

Голокост (від англ. *the Holocaust*, — «всепалення») — переслідування і масове знищення євреїв і ромів в Європі під час Другої світової війни; систематичне переслідування і знищення європейських євреїв і ромів нацистською Німеччиною протягом 1933 — 1945 років. За різними оцінками кількість жертв коливається від 200000 до 2000000 ромів.

❖ *Що ви дізналися про трагічну долю багатьох ромів під час Другої світової війни?*

❖ *Запитайте батьків, чи є хтось з ваших родичів, хто пережив Голокост?*

ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ РОМСЬКОЇ МОВИ

Щороку 5 листопада в Європі відзначають Міжнародний ромської мови. Романі була офіційно визнана мовою ромів у Європі 1971 року, під час першого ромського конгресу.

Проголосили День ромської мови учасники 38 сесії Генеральної Асамблеї ЮНЕСКО, яка відбувся листопаді 2015 року. І цим днем стало 5 листопада.

ЮНЕСКО — організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, скорочено — міжнародна організація, яка сприяє ліквідації неписьменності, розвитку національної культури, охороні пам'яток культур.

❖ *Коли відзначається день ромської мови?*

❖ *Що таке ЮНЕСКО?*

❖ *Як відзначають цей день у твоїй громаді?*

ТИЖДЕНЬ РОМСЬКОЇ ГОРДОСТІ

В перші тижні жовтня, на територіях Європейського Союзу відбувається святкування днів ромської гордості. Акції, які приурочені до цих тижнів проводяться, загалом, як паради-марші. Роми, йдучи скрізь місто

із плакатами, намагаються максимально привернути увагу до проблем, з якими вони зіштовхуються.

Основною метою цього тижня — є протистояння усім видам дискримінації ромів.

❖ *Які права ромів часто порушуються?*

❖ *Яка мета тижня ромської гордості?*

Дискримінація — порушення прав людини

Тексти підготовлено за матеріалами Вікіпедії

5. *Підготуйтеся до виразного читання віршу, продумайте паузи, логічні наголоси.*

МЕ БАЙОМ СІР ЧАР ДРО ВЕШ

Ме байом
Сір чар дровеш
Сареберша
Машкар гаджендар,
Романи чиб
Забістердем,
Гили вашпесте
Настходом...
Ясвакирке
Спире якхендар.
Рома... рома...
Грая, дрома
Киці берша
Траден гиленца,
Вас бахтроден...
На поперен.
Саро чюрдаваме,
Прастава ленца —
Чхавале на бистренман,
Набистрен,
На отчюрденман
Те кепеприлен.

Міха Казимиренко

ЯК ТРАВА В ДІБРОВІ

Я зростав серед неромів,
Як трава в діброві,
І добренько призабув
Материнську мову.
Свою пісню ще не склав,
Чи складу — не знаю,
Й тільки слізеньки гіркі
Від людей ховаю.
Ой, ой, ой, ромале,
За які гріхи
Вам такі тернисті
Випали шляхи?
...По землі, під плач дощів
Та ридання грому
Ще скриплять старі вози, -
То мандрують роми.
І, здається, кину все,
Побіжу за ними
Крізь століття, крізь вогонь,
Крізь холодні зими.
— Гей, чавале! — я гукну,
— Аж здригнеться небо. —
— Не цурайтесь мене,
А прийміть до себе!

Переклад Степана Келара

- ❖ Яку мову поет називає материнською? Чому він так її називає?
 - ❖ Чому поет просить ромів взяти його до себе?
 - ❖ Підготуйтеся до виразного читання цього віршу, попередньо розставивши наголоси, паузи.
 - ❖ Прочитайте переклад віршу «Як трава в діброві». Чи сподобався він вам?
6. Прочитайте вірш. Підготуйтеся до виразного читання (виділіть ключові слова, паузи, подумайте, які емоції ви хочете передати)

ХТО ЯК ГОВОРИТЬ?

Все, що живе на світі,
Уміє розмовляти:
Уміють говорити
Зайці і Зайченята.
По-своєму говорять
І риби серед моря,
І у садочку пташка,
І у траві комахка...
Говорять навіть квіти
З блискучими зірками...
А як говорять діти?
Так, як навчає мама!
Прийми ж, матусю, слово
Подяки від дитини,
За нашу рідну мову —
За мову України!

Леонід Полтава

- ❖ Поясніть назву вірша.
 - ❖ Як автор підтверджує свої слова: «Все, що живе на світі уміє говорити»? Як говорять діти?
 - ❖ Якою мовою ви спілкуєтеся дома? Який ромський діалект є вашим рідним?
 - ❖ Яка мова об'єднує всіх громадян України?
 - ❖ Поміркуйте, чому важливо зберігати рідну мову й добре навчатися української мови?
 - ❖ Намалюйте дерево асоціацій на тему «Рідна мова»
7. Pozнайомтеся із словничком-розмовником. Створіть такий розмовник для вашого діалекту?

Українська мова	Мова романі (діалект руска рома)
Вітаю тебе! (до однолітків); Доброго здоров'я! (до старших)	Яв бахтало! Те авен бахтале!
Доброго ранку!	Лачьо дивес!
Доброго ранку всім!	Лачьо диве всаренге!
Добридень! Добрий день!	Лачьо дивес!
Доброго вечора!	Лачі бевель!

Добраніч!	Лачи рат!
Привіт!	Яв бахтало!
Ласкаво просимо!	Мішто явьян!
Всього доброго!	Бахтяса!
До зустрічі!	Дикхасапе!
Бувай!	Явен джиде!
Доброї суботи!	Бахтали савато!
Доброго тижня!	Лачьо курко!
Дякую!	Наис!
Дуже дякую; щиро дякую; красно дякую!	Баро туке нас!
Смачного!	Хан по састипе!/Хан по чалите!/ Лачьо хабен!
На здоров'я!	По састипе!
Бажаю успіхів! Вдачі!	-
Доброї дороги!	Бахтало дром!
Щасливої дороги!	Бахтало дром!
Так	Да
Є	Си
Ні	На/Нат
Хто?	Кон?
Що?	Со?
Це	Адава
Як тебе звати?	Сир тут кхарен?
Мене звати...	Ман кхарен...
Скільки тобі років?	Скаці туке берш?
Мені... років	Марге... берша
Як справи?	Сир дели?
Як ся маєш(те)?	Сир ту?
Що чути?	Со шундо?
Я люблю...	Ме любинав...
Я не люблю...	Ме на любинав...
З днем народження!	Бахтало бияндитко дивес!
Чудово!	Куч!
Вражаюче!	Шукар!
Зі святом!	Свенкоса!
Щасливо! Щасливої долі!	Бахтяса!

❖ Які слова ви б запропонували внести в цей розмовничок?

5. ВИДАТНІ РОМИ

У розділі розміщено тексти про видатних ромів. Ромська культура, безумовно, значно вплинула на мистецтво: літературу, музику, драму, кіно. У жилах цих відомих особистостей біжить ромська кров. Їхні історії доводять: талант не має національних обмежень, а розум та індивідуальність — це те, що належить не певній національності, а конкретній людині.

Перспективний тематичний проект — *підготовка презентацій, плакатів про видатних ромів.*

Мета проекту: *розширити уявлення учнів про представників ромської культури, формувати почуття гордості за свій народ.*

Робота з текстами

1. Прочитайте вірш. Чому він так називається?

НАРОДЕ МІЙ

Народе мій, до тебе я звертаюсь!
Народе мій, до тебе я звертаюсь!
Віршами я малюю полотно,
Про те, що думаю, про що гадаю,
Якої долі нам усім бажаю.
Народе мій, з тобою
неспішну я веду розмову,
А ввечері уклінно звертаюся до Бога,
Щоб дав безсмертя пісні нашій,
Щастя дітям дав і в мирі
Усіх людей єднав!
Душа народу лиш тоді вмирає,
Коли свою він мову забуває.
Рідна мова, мов матір,
Що тебе народила,
Рідне слово, то ненька,
Що носила тебе під серденьком.

Раїса Набаранчук

- ❖ *До кого звертається поетеса?*
 - ❖ *Що вона йому бажає?*
 - ❖ *Визначте основну думку цього віршу.*
 - ❖ *Чим сподобався вам цей вірш? Вивчіть його.*
2. Прочитайте тексти про видатних ромів? Яка інформація вас зацікавила?

ВИДАТНІ РОМИ

Чарльз Спенсер Чаплін (1889-1977 рр.) — король комедії і німого кіно. У той час, коли обличчя багатьох знаменитостей звукового кінематографу стерлися з пам'яті поколінь, фільми Чапліа завжди залишаються популярними.. Його «Великий диктатор», «Малюк» і «Золота лихоманка» стали вічною класикою, їх люблять досьогодні. Навколо родоводу унікального актора і режисера вирує багато міфів, але в своїй автобіографії Чаплін сам написав, що його бабуся була наполовину ромкою.



Софія Ковалевська (1850-1891 рр.) — російська математик, журналістка і письменниця. Вона була першою професоркою в Росії і Північній Європі. У своїх спогадах вона згадувала, що її бабуся мала ромське походження.

Софія Ковалевська отримала визначні світові нагороди за науково-дослідні роботи з математики, механіки та астрономії.



Польська поетеса **Броніслава Вайс** (1908-1987 рр.) є однією з найвідоміших поетес ромського походження. Її ромське ім'я — **Папуша**. Вона очолила табір, який осів після 1949 року в Польщі. Автор збірки віршів «Пісні Папуши» (1956 р.).

Своє натхнення знаходила у традиційній ромській пісні, її вірші відображують нелегку долю ромського народу. Твори Папуші — чарівні і земні, барвисті та близькі до природи. Її роботи переведено на німецьку, англійську, французьку, іспанську, шведську та італійську мови. Збірник 25 разів видавався в Польщі; там же, в місті Гожув-Великопольський, їй встановлено пам'ятник. Біографія Папуші





лягла в основу сюжету вистави «Циганська муза», поставленої театром «Романс». Її ім'ям названо одну з премій ромськомовної літератури.

Михайло (Міха) Козимиренко (1938-2005) — український ромський поет та перекладач. Член Національної спілки письменників України, Спілки самодіяльних композиторів Житомирщини. Ромською мовою перекладав твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. У 2002 році побачила світ книга «Я — ром». Ця збірка містить вірші українською мовою. Завдяки йому вперше прозвучав ромською мовою Національний гімн України.



Заснував вперше ромське товариство на Житомирщині «Романо кхам» (Ромський дім). Жив у Коростені, працював в музичній школі. Був членом літературно-мистецької студії «Древлянка». Важко переоцінити роль Міхи Козимиренка у справі відродження ромської культури. Створив ромську абетку (1996 р.) та ромський «Буквар» (1998 р.) у співавторстві з Іліє Мазоре.

Міха Козимиренко був одним із ініціаторів встановлення загиблим ромам у роки Другої світової війни монументів,

зокрема в Бабиному Яру (м. Київ) та в Подусівському лісі (м. Чернігів).

Фламенко — музичний, пісенний і танцювальний стиль, який став символом Іспанії, зародився в Андалусії наприкінці 18-го сторіччя. У його джерел стояли саме роми. Завдяки їм світ насолоджується глибоким співом, пристрасними та полум'яними звуками гітари.

Серед найбільш відомих танцівниць фламенко - **Кармен Амайя** (1913-1963 рр.). «Королева фламенко» як її називають, почала свою кар'єру з ресторанів у Барселоні, щоб пізніше завоювати великі театри Парижа, Лондона та Нью-Йоркського «Карнегі-холу». Легендарна танцівниця-ромка була особисто запрошена виступати в Білому домі для президентів

США Франкліна Рузвельта та Гаррі Трумена.

Єдиний в Україні Циганський музично-драматичний театр **«Романс»** (м. Київ)

Театр створений у 1994 році є першим та єдиним в Україні державним ромським професійним театром, що працює у жанрах класичного ро-



мансу, музичної драматургії та національного фольклору. За роки свого існування сольні концертні програми, вистави, тематичні вечори, створені на основі кращих зразків неординарної та самобутньої музичної ромської культури, були представлені глядачу не тільки України, але й багатьох країн світу.

У 2000 році колективом театру та його художнім керівником, народним артистом України Ігорем Крикуновим був створений перший фестиваль ромської культури в Україні «Амала»(Друзі), у якому взяли участь понад 50 колективів та виконавців з 23 країн світу. Актори театру мають великий досвід роботи у кіно. У 2003 році театр отримав статус державного за гідний внесок у розвиток багатонаціональної культури України.

Тексти підготувала Земфіра Кондур

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Абраменко О.А. История и культура цыган: Пособие для дополнительных и внеклассных занятий / Предисл. И.С. Бердышева. Издание 2-е, дополненное / О.А. Авраменко, С.Б. Кулаева. СПб., 2013. — 100 с.
2. Беліков О.В. Релігійні вірування українських циган / Олександр Володимирович Беліков // Історія релігій в Україні. Матеріали VIII
3. Деметер Р.С., Деметер П.С. Цыганско-русский и русско-цыганский словарь (кэлдэрарский диалект). 5300 слов / Под ред. Льва Николаевича Черенкова. — М., 1990.
4. Казимиренко М. Циганське сонце: вірші, переклади / Передм. С. Келара / Міха Казимиренко. — К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2000. 118 с.
5. Келар С. Філософія буття: Вірші / передм. В. П'янова / Степан Келар. — К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. — 191 с.: портр.
6. Кючуков Х. Христоматия по ромска култура [Chrestomathy on Roma Culture] / Христоф Кючуков, Елена Марушиакова, Веселин Попов. — София, 2004 : Иктус Принт. 119 с.
7. Полікультуріка: як організувати виховання міжкультурної толерантності у школі та позашкільній діяльності: навчально-методичний посібник / Авт.-упоряд. А. Ленчовська, К. Крейдерман, М. Грінберг. — К.: ТОВ «Майстерня книги», 2010. 344 с
8. Сатхкевічо Н. Циганські шляхи: вірші / Упоряд., передм. І. Мазоре; Пер. укр., післямова Г. Латника / Ніко Сатхкевічо. — К. :Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2003. 128 с.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

Кондур Земфіра Анатоліївна

**МЕТОДИКА КОМПЕТЕНТІСНО
ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ РОМСЬКОЇ МОВИ
В ШКОЛІ**

методичний посібник

Обкладинка - Лук'яненко Л.
Верстка – Коломієць А.

(Електронне видання)
Обсяг 3,312 авт. арк.

Віддруковано у ТОВ “КОНВІ ПРІНТ”.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №6115, від 29.03.2018 р.
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12,
тел. +38 044 332-84-73.